

BIOGRAFIJA NIKOLE TESLE LUTKARSKI ISPRIČANA

Teodora Vigato

UDK: 792.97
929Tesla, N.

Autorica u radu analizira lutkarsku predstavu *Nikola Tesla: Priča iz djetinjstva* koju su napisali Anamarija i Luko Paljetak, a na scenu Kazališta lutaka Zadar postavio Luko Paljetak. Lutkarska igra nastala je prema pismu Nikole Tesle upućenom djevojčici Polly Fotich, kćeri svog prijatelja, u kojemu Tesla opisuje svoje burno djetinjstvo u Lici. Iz mnoštva djetinjih dogodovština Paljetkovi su odabrali Teslinu ljubav prema Mačku i animozitet prema Gusku. Već u djetinjstvu Tesla je uočio plus i minus polove iz čega će nastati s jedne strane cijeli dramski sukob, a s druge strane i sve ono što će Teslu dalje čekati u životu. Predstava se temelji na simultanom djelovanju starog i malog Tesle i na totalnom kazalištu u kojem se, osim lutaka, animiraju plohe, svjetlo i glazba.

Ključne riječi: lutkarska biografska igra; totalno kazalište; Kazalište lutaka Zadar; Nikola Tesla; hrvatsko lutkarstvo

UVOD

Povodom 40. godišnjice smrti Nikole Tesle¹ praižvedena je lutkarska biografska igra u Kazalištu lutaka Zadar *Nikola Tesla: Priče iz djetinjstva*² koju su napisali Anamarija i Luko Paljetak, a predstavu je režirao Luko Paljetak. Autorima je bio velik izazov lutkarski predstaviti život i djelovanje poznate osobe koja je zadužila čovječanstvo. Paljetak je usporedio Teslu s Lewisom Carrollom koji se također bavio matematikom i vrlo poetski ispričao priču o Alisi, dodajući, kako su najveći predstavnici dječje književnosti bili ljudi koji su upravo u egzaktnim znanostima postigli svjetske uspjehe. Kad su Paljetkovi odlučili napisati i lutkarski postaviti na scenu biografiju Nikole Tesle, saznali su da u Teslinoj ostavštini postoji neobično pismo koje je u svojoj 82. godini života Tesla uputio djevojčici Polly Fotich, kćeri svog prijatelja i u pismu joj bajkovito ispričao neke zgrade iz svog djetinjstva. Do pisma nisu mogli doći, ali su saznali da je Dušan Radović napisao slikovnicu prema već spomenutom pismu. Paljetkovima je u stvaranju sinopsisa za lutkarsku igru poslužila slikovnica Dušana Radovića, čak su i naslov posudili od slikovnice (Radović: 1980).

S jedne strane čudesan i tajanstven život Nikole Tesle ispunjen radom, a s druge strane svijet djetinjstva koji je doživljavao na bajkovit način! Luko Paljetak kaže kako nije ni slutio da se ispod nama poznatog i tajanstvenog Tesle krije onaj drugi, ljudskiji i mnogo bliži Tesla (Paljetak 2007: 106). Živeći u gotovo irealnom krajoliku Colorada, Tesla je čeznuo za krajolicima djetinjstva koje je posjetio dva puta, a sve je to jako lijepo opisao na sedamnaest stranica rukom napisanog pisma na engleskom jeziku koje se čuva u Teslinu muzeju u Beogradu.

¹ Nikola Tesla umro je 7. siječnja 1943., a premijera predstave *Priče iz djetinjstva Nikole Tesle* u Kazalištu lutaka Zadar bila je 21. prosinca 1982.

² Tekst je tiskan (A. Paljetak i L. Paljetak 1984.). Nije nam poznato da se predstava ikada poslije izvodila.

Biografiju ispričanu lutkarskim medijem promatrat ćemo u dokumentarističkom kontekstu. Najprije ćemo dostupni tekst usporediti sa slikovnicom kako bismo utvrdili sličnosti i razlike u samom narativu, a potom ćemo iz dostupne recepcije pokušati rekonstruirati predstavu. Tekst i predstavu, o kojoj je pisao i sam Paljetak, promatrat ćemo u kontekstu totalnog kazališta, za što se Paljetak zalagao u doba svojeg izleta u lutkarstvo.

BIOGRAFIJA I LUTKARSTVO

Paljetkovi u ulozi biografa,³ kao što smo već najavili, predstavljaju Nikolu Teslu u njegovu životnom prostoru uz pomoć prvenstveno jednog pisma i njegova dnevnika koji je vodio od 1899. do 1900. Pokušavaju dokumentaristički obilježiti jedno vrijeme kako bi ga osigurali za budućnost. U definiranju osobitosti žanra biografije pozivamo se na stav Mirne Velčić koja kaže kako biografi ne predstavljaju samo osobnost o kojoj pišu, nego je povezuju i s ondašnjom zbiljom, ali ujedno predstavljaju i današnju zbilju (Velčić 1991: 107).

Naime, postoji stalna potreba biografa koji tragajući za drugim, traga za sobom, za svojim životom, svojom autentičnom poviješću, svojim jezičnim izrazom (Velčić 1991: 142). Temeljna strategija biografije nije otkrivanje identičnosti, već uočavanje sličnosti (Sablić Tomić 2002: 61). Naime, pripovjedač/dramaturg razotkrivajući nekog drugog privatnom dokumentacijom oblikuje biografski privid kontinuiteta života tog drugog. Biografi su, u ovom slučaju dvojac Anamarija i Luko Paljetak, rekonstruirali samo one činjenice koje su po njihovu mišljenju odredile djetinjstvo Nikole Tesle.

³ Biografije su rijetko pisane u obliku drame pa smo dostupnu literaturu o biografijama čitali iz perspektive lutkarske dramaturgije.

U ovoj popularnoj biografiji lutkarski se trebalo uprizoriti niz zanimljivih detalja iz Teslina ranog djetinjstva. Tekst takvog oblika biografije često je neformalan i neusiljen, ali svakako informativan i zabavan. U njemu je postignuta subjektivnost prvenstveno Paljetkovih, a potom Nikole Tesle. Biografi su se na taj način odužili velikom znanstveniku predstavivši ga dječjoj publici, iako je Paljetak tvrdio kako je dobra predstava podjednako dobra i za djecu i za odrasle. Moglo bi se ovaj tekst nazvati nekom vrstom lutkarski dramatizirane biografije.

Biografija obično nastaje prožimanjem prostora drugog i prostora osobnog i tako se oblikuje novi (treći) prostor, odnosno prostor traganja za identitetom (Sablić Tomić 2002: 58). Modelom biografije označava se zbilja na koju iskaz nastoji sličiti, odnosno s kojom nastoji biti sukladan, a pod modelom podrazumijeva se život nekog čovjeka onakav kakav je bio (Lejeune 2000: 229). Paljetkovi su krenuli u potragu za sobom u procesu definiranja sebe, a manje su vodili računa o zbiljskim događajima iz života konkretne osobe. Interpretacija je bila usmjerena na odnos između društvene zbilje i zakona pripovijedanja, u našem slučaju lutkarske igre, između historijskog procesa i diskursa lutkarske predstave. Biograf kroz osobno iskustvo kazivača i zbiljskog događaja stvara građu na temelju koje rekonstruira društveni život određene kulture i analizira povijest onoga tko kazuje. A onaj čiji se život predstavlja simbol je određenog naroda, »izdvojen da svoju priču plasira kao verziju kolektivne pripovijesti« (Velčić 1991: 19). Biografije su rubni žanrovi i u njima se miješa pripovijedanje o zbiljskom i izmišljenom te realni i izmišljeni likovi.

U dramatizaciji biografije Nikole Tesle s jedne se strane zrcali osobnost biografa Anamarije i Luke Paljetka, a s druge strane su korišteni dokumenti⁴

⁴ Teslino pismo pisano je engleskim jezikom na 17 stranica papira s oznakom: Hotel New Yorker, Thirty-fourth Street at Eight Avenue New York.

Nikola Tesla, *Priče iz djetinjstva*, Beograd 1980.

Nikola Tesla, *Colorado springs notes 1899 – 1900*. Beograd 1978.

John O'Neill, *Nenadmašni genije, život Nikole Tesle*, Beograd 1951.

i sve ono što u priči može poslužiti kao dokaz o pojavama koje pripadaju izvanknjiževnoj stvarnosti kao vjerodostojan podatak ili svjedočanstvo o nečemu što postoji izvan teksta. Dokumenti postoje, za razliku od fikcionalnog podrijetla, i obilježava ih neupitnost. Dokumentarnost intenzivno sudjeluje u tvorbi lutkarske predstave i utoliko se smanjuje fikcionalnost teksta. U odnosu fikcionalno – nefikcionalno na jednoj su strani novele, romani, a u našem slučaju dramski predlošci za lutkarsku igru, a na drugoj dnevnici, autobiografije, memoari i putopisi (Duda 1995: 36).

Ono što se jezično rekapitulira ili scenski uprizori nije oslikavanje zbilje nego je to interpretacija. Životne priče treba shvatiti kao poseban oblik tumačenja: »one su simbolične konstrukcije u kojima se događanja i djelovanja interpretiraju s obzirom na neku smislenu strukturu« (Šlibar 1991: 42). Složenost, simultanost i dispartatnost elemenata biografije moraju se reducirati na jedan slijed. Razloženi su na jednoj osi neovisno o tome pristupa li se strogo kronološki ili ne, jer modeliraju se uvijek od svršetka.

Za razliku od tradicionalne biografske paradigme koja svojim obiljem detalja simulira autentičnost biografija, postoji i druga biografija koja se temelji na čitateljevu sudjelovanju. Autor započinje dijalog s čitateljem u Bahtinovu smislu apelom na njegovu maštu, na njegovu moć imaginacije. Ti se postupci temelje na efektu simultanog diskontinuiteta, na asocijativnom povezivanju heterogenog i fragmentarnog. Za biografski diskurs znači to odustajanje od finalne strukture, prekid s apsolutnim traženjem historijske istine. Taj drugi tip biografije ne pokušava prikriti princip između povijesti i fikcije, između povijesti i njezina diskursa. On upravo i zadobiva svoj život iz postojanja svijesti o narativnim strukturama, iz njihova tematiziranja te u znatnoj mjeri naglašava estetiku naspram referentne funkcije (Šlibar 1991: 45).

N. V. Njegovan, *Nikola Tesla 1856 – 1965*, Zagreb 1956.
Dragiša Ivanović, *Nikola Tesla*, Beograd 1948.

ODABRANE TESLINE BIOGRAFIJE

Iz mnoštva Teslinih biografija odabrali smo djelo Margaret Cheney *Tesla čovjek izvan vremena* i opise dječjih nestašluka:

(...) liječnici su tri puta dizali ruke od njega proglasivši ga beznadnim slučajem, da se nekoliko puta utopio u rijeci, upao u kotao uzavrelog mlijeka i opekao se u njemu jedva izbjegavši kremiranje, a jednom je prilikom preko noći zatočen u staroj zabačenoj kapelici. Stravične jurnjave pred pobješnjelim psima, jatima podivljalih vrana i veprovima oštrih kljova začinili su ovaj popis dogodovština koje su se gotovo pretvorile u katastrofe. (Cheney 2009: 29)

Autorica M. Cheney poziva se na Teslinu biografiju iz 1919., a postoji i ponovno izdanje Školske knjige iz 1977.

Drago Rubin dramatizirao je biografiju Nikole Tesle (Rubin 1953.). Život Nikole Tesle na 42 stranice podijelio je u 11 slika. Kronološki prati život znanstvenika od 26. godine do kraja života. Svaka slika vezuje se za jedno razdoblje: Otkriće u Budimpešti; Poteškoće u Strassburgu; Kod Edisona; Noć kušnje i slave; Sjene u lovorikama; U roditeljskom domu; Večera u hotelu Astorija; Na visoravni Kolorada; U kuli na Long Islandu; Posjet frakova; Pozdrav domovini.

Dušan Radović u slikovnici *Nikola Tesla: Priče iz djetinjstva* (Radović: 1980.) na samom početku spominje Teslino selo Bogdanići u kojem je bilo nekoliko kuća, crkva i groblje. Izvor Nikolinih radosti kao dječaka od tri godine bio je Mačak. Oni su živjeli jedno za drugo. Kada bi mali Nikola bio u opasnosti, Mačak je postajao veći. Opisuje različite igre Nikole i Mačka kao što je trčanje uz brijeg, valjanje u snijegu i Mačkovo grickanje. Bio je to otmjeni Mačak koji je vrlo pristojno pitao može li izaći. U suton jednog zimskog dana Nikola je pomilovao Mačka i pojavila se iznad Mačka svjetlost. I dok se majka prestrašila, otac je zaključio da je to elektricitet.

Nakon toga iznad Mačkove glave pojavila se aureola. Bio je to ključni moment u životu Nikole Tesle – otkrivanje elektriciteta. Tesla se pita nije li priroda jedna ogromna mačka, a ako jest, tko nju miluje. Iz te sudbonosne misli izvukao je simbolički moment u predstavi. I tako je završio prvi dio radnje gdje je dominirala ljubav maloga Tesle i Mačka, a u drugom dijelu pojavio se animozitet između maloga Tesle i Gusana. Čim bi Nikola izašao iz kuće, napadao bi ga Gusan. Vukao ga je za hlače i pobjedonosno šetao dvorištem kada bi ga otjerao u kuću. U slikovnici se pojavljuju i dvije tetke koje nisu Paljetkovi spominjali u svojem sinopsisu za lutkarsku igru. Jedna tetka zvala se Deva, a drugoj je zaboravio ime. Zanimljiva je bila igra koju je uvijek vodio s tetkama. One bi ga pitale: bojiš li se Luke Bogića, a Nikola bi odgovorio da se ne boji iako ima pušku, potom bi ga pitali bojiš li se krave, a Nikola bi odgovorio da se ne boji iako ga je jednom izbacila s leđa, a bojiš li se vuka, također bi odgovorio da se ne boji jer je znao da treba povikati i vuk bi pobjegao. Na kraju bi ga pitale bojiš li se Gusana i mali Nikola bi odgovorio da se boji. Na kraju opisuje jednu zgodu kada ga je majka kupala i na trenutak ostavila golog, došao je Gusan i pokušao ga potegnuti za pupak, ali ga je u zadnji čas majka spasila. S pijetlom i golubovima bio je u dobru. Posljednja slika predstavlja guske kako se uz zaglušujuću buku spuštaju u dvorište, a on mašta kako kišobranom leti. Čitava fizika i matematika i svi ljudski doživljaji zasnovani su na plus i minus polovima pa je na tome Paljetak gradio predstavu.

LUTKARSKA IGRA *PRIČE IZ DJETINJSTVA NIKOLE TESLE*

Dramatizacija *Priče iz djetinjstva Nikole Tesle* podijeljena je na uvod, prvi i drugi dio. U tekstu se nalaze opširne didaskalije i precizni napuci za redateljska i gotova inscenacijska rješenja. U uvodnom dijelu uz glazbenu pratnju na čvrstom pomičnom paravanu ruke ispisuju matematičke

formule koje off diktira Teslin glas, a između paravana ispisanih formulama šeta djevojčica Polly. Tek na kraju uvodnog dijela pojavljuje se Teslin lik kako su ga nazvali Paljetkovi. Genij svijeta Nikola Tesla predstavljen je velikom plošnom lutkom u profilu i izgleda »čudno i neuobičajeno, ukočeno, mrtvačko, statično, tuberkulozno, nalik na plošnu lutku iz modnog zapadnoeuropskog izloga 30-tih godina« (Burić 1983.). Svojim ukočenim likom predstavljen je kao čovjek bez ljudskih sadržaja, a u predstavi se kroz suočavanje starog i novog Tesle traže elementi njegove ljudske dimenzije kako bi se približio djetetu (Hodonj: 1989.). Scenom dominira velika lutka starog Tesle nasuprot lutki zaigranog dječaka Nikole u dalekom Smiljanu. Mogla bi to biti standardna predodžba o geniju kao znanstvenom i povijesnom spomeniku o čijim vrednotama i ljudskim oblicima malo što znamo. Iako je mjesto odvijanja radnje Teslin laboratorij, sve je okruženo svijetom njegova rodnog Smiljana. Dva svijeta u Teslinom životu sukobljavala su se cijeloga njegova vijeka. Na sceni se u isto vrijeme pojavljuju i djeluju i odrasli i dječak Tesla. Spojila su se dva svijeta Teslinog života pomoću lutkarskog izraza. Lutke ne moraju voditi računa o jedinstvu prostora, niti o jedinstvu vremena, pa čak ni o vlastitom jedinstvu. Na sceni su nazočni simboli i znakovi dvaju prostora i usmjeravaju scensko vrijeme da se ostvari scenska iluzija realnog vremena nužna za radnju koja se simultano odvija na dva mjesta. Vrijeme na lutkarskoj sceni koje Paljetak naziva bajkovitim vremenom povezano je sa sadržajem. Veliki je nerazmjer stvarnog zbivanja događaja i trajanja prikazivanja tog događaja. I zbog toga, napominje Paljetak, vrijeme lutkarske predstave treba ispuniti raznim događajima, tako će se najlakše postići posebno jedinstvo i razmjer između trajanja samih događaja i trajanja scenske priče o njima (Paljetak 2007: 39).

Kao suprotnost krutosti brojeva na sceni se pojavljuju lirski opisi planina i oblaka različitih boja i oblika. Čitajući Teslin dnevnik koji je vodio od 1899. do 1900. u Colorado Springsu, Paljetak je pronašao mnoštvo

lirskih momenata gotovo poetskih opisa oblaka koje je ukomponirao u predstavu (Bašić 1982).⁵

Lanac Pike's Peak povremeno se čini tako smiješno malen. Drugi put Pike's Peak čini se udaljenim. Njegova visina izgleda mnogo veća nego bi bila normalna. Za vrijeme punog mjeseca u ovom se kraju vidi kao da je dan. Skupine oblaka ovdje su najljepše slike koje ni jedno pero ne može opisati. Brzo grupiranje i iščezavanje oblaka vrlo je čudan fenomen. Ljepota oblaka i njihovih prekrasnih skupina oduševljava me ne samo nevjerojatnom oštrinom svojih rubova i živošću boja nego i svojim posve slučajnim rasporedom i oblicima koje poprimaju. Oblici vrlo često liče na razne vrste predmeta i životinja. ... Primijetio sam da ima crvenih oblaka. Oni se mogu vidjeti u ranim jutarnjim satima, kada izlazi sunce. Ima i bijelih oblaka. Oni se mogu vidjeti najčešće poslije kratke kiše. Priroda im je takva da traju vrlo kratko, pet do deset minuta. Ima i oblaka koji podsjećaju na komade užarenog metala. (Anamarija i Luko Paljetak 1984: 156)

Počeo je pričom o oblacima, a oblaci u simbolici snova predstavljaju misaonost, napomenuo je Paljetak. Razgovor s oblacima završava rečenicom: »Biti sam, to je tajna otkrića. Biti sam, to je čas kada se ideje rađaju«.⁶

U prvom dijelu djevojčica Polly traži od starog Tesle ili Teslinog lika da joj priča o svojem djetinjstvu pa velika plošna lutka poprima ulogu naratora. Najprije najavi jednu sliku, a onda je lutkarski uprizori. Slijede opisi starinske zgrade smještene u podnožju šumovitog brežuljka zvanog Bogdanić u selu Smiljanu i crkve. Potom spominje majku koja je neumorno

⁵ Intervju koji je vodio Stanko Bašić s Lukom Paljetkom nalazi se u knjizi *Lutke za kazalište i dušu* (Paljetak 2007: 108-110).

⁶ Samoću koju je naznačio Tesla kao trenutak stvaranja ideje novinar Željko Hodonj pretvorio je u naslov članka *Biti lutkar znači biti sam* u kojem je predstavio SLUK 1983.

sve sama radila od rane zore do ponoći. Brinula se o stoci, postavljala trpezu, a sve što su Tesla/Paljetkovi ispričali, lutkarski bi se predstavilo.

Tesla u svojoj priči insistira na postojanju velike ljubavi između njega i Mačka. Lutka Mačka bila je velika poput Polly i Nikole; i ne samo lutka Mačka već ni ostale lutke na sceni nisu proporcionalne. Bio je to tada nov pristup u lutkarstvu jer proporcija lutke ovisi o njezinoj važnosti u određenoj sceni. Disproporcija lutaka, nemimetički zvukovi i glasovi, svjetla i plohe neke su od osobitosti ove predstave koja je reprezentant jedne vrste totalnog kazališta. Izmjenjuju se veliki i mali Mačak prema važnosti u pojedinoj sceni. I dok Tesla priča svoju priču, na sceni se lutkarski predstavlja kako Mačak brani Nikolu od krave, ose i kola. Mali Mačak stane ispred krave Šarulje i krava se prestraši. Potom slijedi scena s velikom osom i kolima koje zaustavi Mačak i tako spasi malog Nikolu. U predstavu je ukomponirana i simbolika golubova prema kojima je Tesla gajio velike simpatije. Naime, simultano je predstavljena scena kada mali Mačak spašava Nikolu, a u isto vrijeme vidimo kako stari Tesla hrani golubove. Patke i pijetlovi bili su Teslini prijatelji koji su ga čuvali kao i Mačak. Predstavljene su navike Mačka kako ulazi i izlazi iz kuće, ali kad je ugledao miša, počeo ga je loviti. Motiv mačke i miša čest je u Paljetkovoј poeziji i dramama pa u dramskoj igri *Bajka o kraljevim trešnjama* problemi nastaju zato što je mačka pojela miša pa nije bilo više priče i glumci su ostali bez posla.

U drugom dijelu lutkarske igre u prvi plan dolazi neprijatelj njihova djetinjstva: bio je to čudovištan i ružan Gusan, pravi nasilnik. Paljetak se poslužio lutkarskim elementima i kada veliki Mačak opisuje Gusana, pojavljuju se na sceni odvojeno nojev vrat, potom samo krokodilska usta i na kraju samo pametne lukave oči. Tesla zaključuje: »Gusan je sve razumio kao čovjek. Ako se jednom zamjeriš Gusanu progonit će te dok si živ« pa Gusani poprimaju oblik znanstvenika koji progone Teslu.

Na kraju dramske igre Nikola poleti s kišobranom, lebdi scenom iznad svog sela, zatim kroz oblake preko oceana pa onda iznad nebodera.

Ponovno se pojavljuju ruke koje ispisuju brojeve. Scena se polako gasi, svjetlucaju samo različiti elementi Teslina laboratorija među kojima se provlači veliki Mačak.

Tesline bajkovite priče o djetinjstvu govore o ljubavi između njega i jednog Mačka i o mržnji, odnosno neprijateljstvu između njega i jednog Gusana. Priča je polarizirana, što je bilo u osnovi drame. Mačak predstavlja pozitivan pol, prijateljstvo, ljubav dobrotu i tajanstvenost spoznanje. Naime, Tesla je pomoću mačka postao svjestan fenomena elektriciteta, a to je bio trenutak koji je presudan za daljnji njegov život. Tada je već bio svjestan elementarne snage prirode i njezine neukrotivosti. Gusan unutar iste simbolike predstavlja negativan pol, neprijateljstvo fizičko i duhovno, mržnju i zloću, taštinu i glupost. Gusan je, osim toga, ropski ukrotiv, samim tim neprivlačan i netajanstven aspekt prirode. Osobine Gusana bile su presudne za čitav Teslin život. Dva simbola nisu banalno izrečena, već je njihova simbolika inkorporirana u cijeli tijek predstave i nenametljivo se provlači kroz cijelu radnju. Upravo na kontrastu Mačka i Gusana zasnovan je scenski prikaz i redateljski postupak.

Cijela lutkarska igra temelji se na simultanosti. Prve naznake elektriciteta pojavljuju se u snijegu simultano u Coloradu, ali i u Lici. Nakon toga mali Nikola je gladio mačku i pojavio se elektricitet. Teslin lik priča kako je njegova ruka izazvala hrpu praskavih iskri i iznad mačkovih leđa pojavilo se polje svjetlosti. Scena se brzo mijenja od milovanja mačka, zabrinutosti oca i majke koja kaže da ostavi mačka jer bi mogao izazvati požar do Teslinog laboratorija s različitim električnim efektima. Teslin lik kaže poznatu rečenicu: »Nije li priroda jedna ogromna mačka? Ako jest, tko nju miluje po leđima?« Kad na nekoj vrsti simpozija znanstvenici komentiraju ima li ili nema elektriciteta, u raspravu se pored Tesle i znanstvenika pojavljuje Mačak koji preuzima ulogu Teslinog lika i vodi polemiku o postojanju elektriciteta.

IZVOĐENJE PREDSTAVE ⁷ *PRIČE IZ DJETINJSTVA NIKOLE TESLE* KAO TOTALNOG KAZALIŠTA

Luko Paljetak kazao je kako je čar ove predstave najprije u simultanosti prizora, potom u logici što proistječe iz same teme i na kraju u autentičnosti dokumenta na temelju kojeg se na bajkoviti način demistificira jedna zbiljska biografija koja nas vodi u djetinjstvo koju Paljetak naziva najljepša bajka (Paljetak 2007: 108).

Prema mišljenju kritičarke Vesne Burić (1983.), prva scena bila je najdojmljivija, a nastaje igrom svjetla po crnoj plohi uz dobro intonirani ritam. Scena traje nekoliko minuta a da nije isprazna nego, dapače, potpuno obuzme gledatelja. Nakon toga, iduća se scena usitnjava u raznobojna svemirska svjetla uz svemirsku glazbu.

Već uvodni dio lutkarske igre upućuje na neku vrstu totalnog kazališta za koje su najpogodnije lutke koje animatori animiraju ležeći na podu pa redatelj Paljetak uglavnom koristi ginjole i lutke na štapu. Paljetak je u većini svojih predstava skrivao glumca pa je često koristio vrlo neobične i neiskorištene vizure, najčešće vrlo niske, kako bi postigao sukladnost pokreta i smisla slike što je tražila ukupnost scenskog zbivanja. Nije želio fiksni paravan, već ga je želio animirati i pretvoriti u lutku. Toga se principa držao u svim predstavama podređujući ih cjelokupnosti scenskog gibanja, dodajući pokretljivosti paravana svjetlo, zvuk, riječ i pokret lutke i glumca. Metafore scenskih slika ne tvori slikovnicu nego slaže za slojeve smisla koji iz djelovanja svih činilaca neminovno proistječu (Paljetak 2007: 73).

⁷ Tesla, Nikola: *PRIČE IZ DJETINJSTVA*. Dram. Anamarija i Luko Paljetak. Red. Luko Paljetak. Scen. i lutke Mojmir Mihatov. Izbor glazbe Anamarija i Luko Paljetak. Obl. svj. Ivo Nižić. Igraju: *Nikola Tesla* – Zlatko Košta. *Polly* – Asja Rebac. *Teslina majka* – Marija Moković. *Teslin otac* – Srećko Šestan. *Mačak* – Milena Dundov. *Gusan* – Zdenko Burčul. *Učenjaci, guske, golubovi, seljaci, seljanke* – Josipa Gatar, Zdenko Burčul i Karlo Šoletić. Premijera: 21. prosinca 1982.

Totalnim kazališnim jezikom ispričana je Teslina priča o djetinjstvu koja je bila pristupačna djeci i odraslima. S plošnim Teslinom likom, koji je nazočan cijelo vrijeme na sceni, simultano teče život u Smiljanu. Osim simultanosti, Paljetak ističe i narativnost kao jednu od osobina ove predstave: »Ne mislim da lutkarsko kazalište mora počivati isključivo na dramatičnosti i da lutkarska predstava mora uvijek slijediti dramsku tenziju« (Paljetak 2007: 107).

Disproporcija različitih rješenja, različitih likova, zvukova i glasova, svjetla i plohe predstavom *Priče iz djetinjstva: Nikole Tesle* otvorila je novi pristup lutkarstvu. Dogodio se princip totalne animacije koji zahtijeva veliku dinamičnost i lutke i scene. Luko Paljetak u totalnom je kazalištu bio usmjeritelj procesa koji je stalno bio svjestan izmicanja svake od komponenti što ga tvore, jednako kao i odgovornosti da je on u trenutku stvaranja jedina »središnja inteligencija«, ukupnost tog procesa jer drugi u tom trenutku ne znaju što čine (Paljetak 2007: 71).

Luko Paljetak tretirao je scenu kao veliku lutku već u redateljskom postupku predstave *Postojani kositretni vojnik* i u *Snježnoj kraljici*. U kazalištu lutaka neprestano se treba nešto zbivati i sve ono što se kaže treba se pokazati i tako nekako se dolazi do totalnog kazališta jer potrebno je pokrenuti na sceni sve što utječe na emocije publike. Vodio se principom apsolutne totalne animacije kada u oživljavanju scene podjednako sudjeluju glumci, svjetlo, glazba, lutke i rekviziti. Sve su to samo karike u lancu i svi ovise o svima. U Paljetkovim predstavama glumac/animator obično je skriven jer je lutkama potrebna misterioznost, a srž lutkarstva je tajanstvenost (Paljetak 2007: 80).

Meni je važno da se sve pretoči u metaforu. Držim da ne smije biti ograda među predmetima, u prostoru, između likova, već da svemu treba udahnuti život, a sve što je oživljeno postaje biće scene. Čak je i scenografija lutka, jer je živa, pa tako i svjetlost i glazba, kao i stanika i tišina (Paljetak 2007: 73).

Totalnom kazalištu pomaže *svemirska glazba* (Burić 1983.) koju su odabrali Anamarija i Luko Paljetak. Simultanost laboratorija u Americi i ličkog krajolika praćena je i sukobom glazbene simbolike. Naime, glazba mora biti organski dio što niče iz same predstave, govorio je Paljetak, pa se u totalnoj scenskoj igri pojavljuje svemirska glazba uz ličke krajolike. S druge strane, potrebno je napomenuti veliku ulogu svjetla u predstavi. Paljetak je tvrdio kako je sve lutka pa je u prvim predstavama animirao scenski prostor, a sada je animirao na neki način glazbu i svjetlo pa je na SLUK-u prvi put uvedena nagrada za vođenje svjetla ili za tonsko vođenje predstave.

Na 4. SLUK-u u Osijeku predstava je dobila najbolje moguće ocjene stručnog žirija i čak šest prvih nagrada: za najbolju predstavu u cjelini od stručnog žirija, od žirija Grada Osijeka u znak priznanja za najbolje ostvarenje umjetničku sliku »Motiv iz starog grada Osijeka« osječkog slikara Zvonka Manojlovića, za režiju Luki Paljetku, za scenografiju, lutke i izradu lutaka Mojmiru Mihatovu, za adaptaciju teksta Anamariji Paljetak i Luki Paljetku, za vođenje svjetla Ivi Nižiću. Na Lutkarskom bijenalu bivše Jugoslavije u Bugojnu Milena Dundov je za interpretaciju Mačka proglašena najboljim glumačkim ostvarenjem. Predstavi je kritičarka Burić (1983.) zamjerila da je nedorečena, bez imalo tempa i da ima praznih scena koje su same sebi svrhom.

ZAKLJUČAK

Cijela biografija Nikole Tesle temelji se na reminiscencijama iz djetinjstva, na nekoj naivnosti i bajci u kojoj je Tesla nekoć na selu živio, na nekadašnjoj ljubavi prema Mačku i netrpeljivosti između njega i Gusana što je sve utjecalo i na kasniji Teslin život kao znanstvenika. U predstavi se pojavljuju uobičajeni lutkarski likovi Majka, Sestra, Mačka, Gusan, Krave,

Ose, Golubovi s tipičnim osobinama vrste što je specifičnost lutkarskog izraza. Likovi izgovaraju osnovne i uopćene rečenice iz djetinjstva pa bismo predstavu mogli razumjeti kao odu djetinjstvu nestašnog dječaka koji živi na selu među životinjama. Svako, pa i surovo djetinjstvo ima svojih čari i najbitnijih elemenata za kasnije građenje čovjekove ličnosti.

Paljetak je predstavom *Priče iz djetinjstva: Nikole Tesle* želio demitologizirati Teslu i učiniti ga ljudskijim. Djeca bi trebala Teslu doživjeti najprije kao čovjeka, a tek onda kao velikog znanstvenika. Za razliku od nas, djeca prije osjete živoga čovjeka pa tek potom i njegovo ogromno znanstveno djelo.

Predstava *Priče iz djetinjstva: Nikole Tesle* bila je drugačija u izrazu. Lutke su bile disproporcionalne, a njihova je veličina ovisila o značenju u pojedinoj sceni. U predstavljanju totalnog kazališta animirana je, osim lutaka, i kompletna inscenacija, potom zvuk, glas i svjetlo. Osobitosti su ove lutkarske predstave kazalište znakova, metafora čiste poezije, značenja koja se na pozornici ne nude kao gotova rješenja nego se formiraju iz ponuđenog, a svatko iz gledališta onda za sebe donosi svoje zaključke.

LITERATURA

- Bašić, Stanko. 1982. »O Teslinom gusku i mačku«, *Slobodna Dalmacija*, 16. listopada.
- Burić, Vesna. 1983. »Teslin život prepričan lutkarski«, *Vjesnik*, 29. travnja.
- Cheney, Margaret. 2009. *Tesla čovjek izvan vremena*, prevela Vlasta Mihavec. Planetopija, Zagreb.
- Duda, Dean. 1995. »O razmješčaju dokumentarnosti u pripovjednoj komunikaciji (Čorak, Pavličić)«, *Dubrovnik*, g. 6, br. 5, str. 35-42.
- Hodonj, Željko. 1983. »Biti lutkar znači biti sam«, *Vjesnik*, 7. svibnja.
- Lejeune, Philippe. 2000. »Autobiografski sporazum«, u: *Autor, pripovjedač, lik*, prir. Milanja, Cvjetko. Svjetla grada, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera – Pedagoški fakultet, Osijek.
- Paljetak, Anamarija i Paljetak, Luko. 1984. »Priče iz djetinjstva Nikole Tesle«, *Scena*, g. 20, br. 1, str. 155-158.
- Paljetak, Luko. 1993. »Život i smrt lutke«, *Vjesnik*, 27. studenoga.
- Paljetak, Luko. 2007. *Lutka za kazalište i dušu*, MČUK, Zagreb.
- Radović, Dušan, prir. 1980. *Nikola Tesla. Priča o djetinjstvu*, ilustrirao Dušan Petričić. BIGZ, Beograd. <https://www.youtube.com/watch?v=rz4vb1RnFkY> (pristupljeno 26. travnja 2021.)
- Rubin, Drago. 1953. *Nikola Tesla. Dramatizirana biografija*. Tisak Hrvatske seljačke tiskare, Zagreb.
- Sablić Tomić, Helena. 2002. *Intimno i javno. Suvremena hrvatska autobiografska proza*. Naklada Ljevak, Zagreb.
- Šlibar, Neva. 1991. »Je li biografija anakronistički žanr? Aporije i mogućnosti jedne neuništive tekstne vrste«, *Umjetnost riječi*. g. XXXV, br. 1, str. 35-47.
- Velčić, Mirna. 1991. *Otisak priča. Intertekstualno proučavanje autobiografije*. August Cesarec, Zagreb.

NIKOLA TESLA'S BIOGRAPHY TOLD BY PUPPETS

A b s t r a c t

The author analyses the puppet show *Nikola Tesla: Priča iz djetinjstva / Nikola Tesla: A Childhood Story* written by Anamarija and Luko Paljetak, and staged by Luko Paljetak on the stage of the Zadar Puppet Theatre. The puppet show is based on a letter from Nikola Tesla to a girl named Polly Fotich, his friend's daughter, in which Tesla describes his turbulent childhood in Lika. From the multitude of children's adventures, the Paljetaks chose Tesla's love for the Cat and animosity for the Goose. Early in his childhood Tesla noticed the positive and negative poles, which on the one hand will result in a dramatic conflict, and on the other, in everything that will be waiting for Tesla in life. The play is based on the simultaneous action of an old and young Tesla and a total theatre in which, in addition to puppets, surfaces, light and music are animated.

Key words: puppet biographical play; total theatre; Zadar Puppet Theatre; Nikola Tesla; Croatian puppetry